

A teljes Szindbád margójára

Krúdy Gyula: Szindbád. Összegyűjtötte és szerkesztette, a bibliográfiát készítette és az utószót írta Kosocsa Sándor. Magyar Helikon, Budapest, 1973.

Vajon kiújul valaha az 1948-as heves és jelentős polémia Krúdy Gyula körül? Ha igen, még mindig nehéz kijelölni ennek a társaltalan írónak a pontos helyét, rangját és végérvényes értékét a magyar szépprózában. Hiszen Krúdy maga is ettől a végleges és megmásíthatatlan esztétikai beskatulyázástól iszonyodott legjobban: egy olyan világban alkotott, amely minden művész és érték számára kijelölte a pontos társadalmi, sőt irodalomtörténeti helyet — legtöbbször tévesen! Még élt a nagy mesemondó, akinek művészi jelentőségét Ady Endre, Schöppflin Aladár, Lovik Károly, Kosztolányi Dezső és nemzedéküknek sok más kiváló tagja már az első írásokból felismerte, midőn a kritika kontárjai előregedett festék-kereskedőhöz hasonlították, aki régi, elavult színeket gyárt.

Krúdy valóban a régi színek szerelmese, akit örök nosztalgia gyötör az eltűnt idő után. Csakhogy ennek a múlt-imádatnak az indítéka egyáltalán nem az idő kereké visszafordításának a szándéka, hiszen senki sem ismerte jobban a régi polgári életforma ürességét, belső tartalmatlanságát.

Az író, aki Szindbádban talált leginkább önmagára, ott akarja megragadni az időt, ahol az rohamosan gyorsulni kezd, sok haszontalan újításba hajszolva az embert, az emberi élet formáját, díszleteit. Az értelem és az érzélem modern harcában művészetének teljes erejével és gazdagságával az utóbbi mellett dönt, nem mintha az értelmet lebecsülné, hanem mert a közötti egyensúly az érzélem kárára billen, egy mind veszélyesebb menetrend szerint, az elgépiesített ember és társadalma kialakításában. Érthető tehát, hogy Szindbád — a „rég hajós“, kinek vitorláira szívek vannak hímezve — a hagyományok és a halottnak vélt konvenciók mellett foglal állást. Nem mintha megmenteni akarná őket, hiszen tudja jól, hogy a hajó mind távolabbi, veszélyes és kikerülhetetlen szirtre felé siklik, hanem hogy átmentse belőlük mindazt, ami szükséges a tényleges haladáshoz, nélkülözhetetlen az ember emberségének a megőrzéséhez. Ezért aztán nem is a modern életre, társadalomra, eszmékre haragszik, hanem kortársaira, akik bálványt csinálnak belőle.

A teljes Szindbád lírikusan hőmpolygó elbeszélés-, novella- meg regényfolyama hiteles portrét nyújt Krúdy Gyula gondolat- és érzelmevilágának kapcsolatairól a Duna táji népek kultúrájával, társadalmi haladásával, életformájával. Hisz velük történt meg a századforduló körül, hogy rövid pár évtized leforgása alatt kivetkőztek megszokott, szerves és színes keretükből, s a XX. század haladásának a parancsára mintázták meg létüket, városait, bútortzatukat, öltözködésüket, közlekedési eszközeiket, élvezeteiket, kapcsolataikat embertársaikkal. Gondolkodás és belső átminősülés nélkül voltak kénytelenek elfogadni a divat és fejlődés által rájuk oktroyált külsőségeket, a szűk nagyvárosi lakásokat, az omnibusz meg a villamos dübörgő robogását, a munka és pénz értékének gyakori ingadozását, a régi boltosok új nagykereskedéseinek csábító hirdetéseit, miközben szívük mélyén továbbra is ott éltek az ódon kisvárosok roskadozó barokk vagy biedermeier épületeiben, a túllüfögő apró cukrászdák repedezett márványasztalkáinál, a kétlovas konfliktos andalító ringásában, a nevenségesen zakatoló, füstöt és szikrát hányó gyorsvonatok cammogó döcögésében, a biliárd-dákó kávéházi koccanásában, a régi farsangi bálók keringőinek bódulatában.

Szindbád érzi ezeknek a hirtelen divatjamúlt mozzanatoknak és az

elkopásra ftelt keretnek a sűrített izgalmát, a modern élet által túl gyors iramban feledésre ftelt, de a még nem teljesen elavult múlt szenvedélyre lobbantó élményeit. Arra törekszik, hogy a mai emberek szemében újra értékke tegye az érzelmet, sőt magát az érzelmeséget is, a hangulatot és a pillanatot illanó varázsát, az ifjúkor régeinek tetsző nyomait, hiszen ez az, ami a modern élet szorongató élményeit föloldhatja, elviselhetővé teheti, tartalmat kölcsönözhet ember és világ viszonyának.

Az élet folyamatossága csorbát szenvedett valahol, érzi Szindbád, és az emberiség iránytűje talán túl gyakran hamis égtájakat jelez. Titkos félelem szorongatja a „hajóst“, ami képtessé teszi rá, hogy megragadja emberek, tájak, színek és tárgyak hangulatának sejtelmes érzelmi tartalmát. Ez az „érzelmi tartalom“ az, amit tulajdonképpen Krúdy megszólaltat írásaiban az impresszionizmus nagy-szerű technikájával. Ő a legsokoldalúbb táj- és portréfestő az utolsó száz év magyar — és nemcsak magyar! — szépprózájában. A meg-elevenítés, leírás és mesemondás új, magasabbrendű megfogalmazását keresi és találja meg. A tökéletesség vágya fűti, és ezt humanista hangja, előkelő lelke és világirodalmi formátumú írói tehetsége, mértékártása, zsenije meg is valósítja. Senkinek sem fogható jelenség, a legalaposabb összehasonlító irodalomtörténeti tanulmányok sem tudnák felfedezni a párját ennek az írónak. Még ma sem tudjuk felmérni egész mélységben és kiterjedésben oeuvre-jét, mely a jövőt, mint művészi megjelenítést és kifejezési formát is magában hordja.

Egy ilyen sokat alkotó író művében feltehető a modorosság — a manierizmus veszélye. Krúdy képzeletének bűvös kertjében azonban sehol egy hamis hang, szürke metafora, kaptafára húzott mondat-szerkezet, meghatottság nélküli leírás. Habár abban a korszakban élt, melyben költők, írók és művészek a bizarr témákat, hasonlatokat hajszolták, ő megmaradt a kifejezés már szinte klasszikus egyszerűségénél, hogy művészi hatása mégis lenyűgöző legyen. Tolla alatt minden táj mesétájjá változik. És tegyük hozzá, amit az olvasó az első mondatnál már észlel: Krúdy költő, habár vele kapcsolatosan nem nagyon lehet megszabni a szó határait. Olyan költő ő, akinek életérzése, értéke, fantáziája nem devalválódik. Novellái, regényei és színdarabjai tele vannak idejét múlt szótársítással, jövevényszavakkal, egy ma már teljesen letűnt kor jelenségeivel, tárgyaival, érzelmeivel. De írásai olyanynira korszerűek, sőt időn kívüliek mégis, mint Homérosz vagy Shakespeare hagyatéka. Mint ha egy bűvös síp zengene minden mondatában, s ez nemcsak a szavak expresszív lehetőségeit tágtítja, hanem azok hangulatát is a líra hőfokára hevíti.

Krúdy Gyula olvasótáborra ma már nemcsak az „elite“ szorítokzik, ahogyan azt még nem is olyan rég az irodalomtörténészek gondolták. Sőt, a bécsi Paul Zsolnay kiadónál megjelent Szindbád-kötet (*Sindbad. Reisen im Diesseits und Jenseits*, 1967) Franz Meier fordításában rengeteg német nyelvű hívet is szerzett ennek a „legmagyarabb“ és fordíthatatlannak ftelt írónak. Talán nincs olyan távol az idő, midőn a román olvasó is saját kedve szerint forgathatja majd Szindbád varázsköpenyét.

Szindbád alakja kezd végre átmenni a köztudatba: a jelenlegi kötet az író halálának 40. évfordulója alkalmából majdnem harmincezer példányban jelent meg. Így aztán egyszerre megnövekszik azoknak a száma, akik nyári estéken lépéseiket a budai utcákon egészen másképp hallják, hisz érzni fogják, hogy láthatatlanul hozzájuk szegődik a „Hajós“ s a múlt árnyékait vetíti eléjük.